

РЕЦЕНЗИЯ

от доцент доктор Пенка Йорданова Христова
Нов български университет, Департамент по когнитивна наука и психология
Научно направление 3.2. Психология

за придобиване на научната степен „доктор“ по професионално направление
3.2. Психология (Обща психология)
с кандидат ас. Веселина Христова Къдрева

за дисертационен труд на тема
„Морална преценка и емоции: изследвания с помощта на био-показатели“

ЗНАЧИМОСТ НА ИЗСЛЕДВАНИЯ ПРОБЛЕМ В НАУЧНО И НАУЧНО-ПРИЛОЖНО ОТНОШЕНИЕ

Проверява се двупроцесната теория за моралната преценка, според която деонтологичните преценки са продукт на бърз емоционален отговор, който в последствие се рационализира. Следователно, противно на нормативните теории за моралните разсъждения, т. нар. „здрав“ морал би трябвало да се основава на емоциите, които спонтанно възникват в морални ситуации, вместо на когнитивно трудно търсене на „правилното“ решение на проблема. В дисертацията се изследва именно ролята на емоциите в моралните разсъждения при стриктен контрол на фактори, свързани със съдържанито на дилемите (т.е., физически контакт при нанасяне на вреда, неизбежност на смъртта и инструменталност на нанесената вреда) и на кодираната информация при извадка в норма. Така методологичните проблеми в предходните изследвания, които подкрепят двупроцесната теория се изчистват в търсене на ясен отговор на въпроса кога и как емоциите влияят на моралните преценки.

ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Основната цел на изследванията, които са представени в този дисертационен труд е методологично коректна проверка на двупроцесна теория за моралната преценка на Greene и колеги (Greene et al., 2001; Greene, 2008). Подбрани са дилеми от един вид, които са внимателно контролирани по съдържание, дължина и процедура на представяне в различните условия, така че да се изследват различни фактори, които им влияят. Емоционалното състояние се следи чрез кожната проводимост по време на моралните разсъждения или се манипулира като нерелевантен към моралните разсъждения контекст.

Търси се повишаване във физиологичните показатели поради емоцията, която възниква от утилитарното решение и съответно, забавяне в отговорите при това само при решаване на моралните дилеми в първо лице. Също, очаква се специфичен профил на

моралните оценки според валентността на емоционалния контекст, индуциран преди моралните разсъждения. Ако емоцията е част от моралните разсъждения, тя трябва да аккомпанира утилитарните решения и да се погасява или засилва от емоционален контекст с положителна и съответно, негативна валентност.

СТЕПЕН НА ПОЗНАВАНЕ НА СЪСТОЯНИЕТО НА ПРОБЛЕМА И СЪОТВЕТСТВИЕ НА ИЗПОЛЗВАНАТА ЛИТЕРАТУРА

Теоретичният обзор представя ясно двупроцесната теория на Greene et al. (2001), данните за ролята на емоциите в моралните преценки, които я подкрепят и методологичните проблеми, които възпрепятстват еднозначната им интерпретация. Фокусът е изцяло върху емпиричните проблеми в изследванията с емоциите в моралните преценки и въобще не се разпростира до не по-малко сериозните концептуални проблеми на двупроцесната теория за моралните разсъждения (напр. De Neys, 2022) или до други опити да я оспорят въз основа на когнитивно натоварване, склонност към деонтологични и утилитарни моралната преценка, нуждата от конфликт/дилема и други. Струва ми се, че тази литература има своето място в дисертацията особено при дискусията на получените резултати.

НАЛИЧИЕ НА ОБОСНОВАН И РАЗРАБОТЕН ТЕОРЕТИЧЕН МОДЕЛ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Теоретичният обзор ясно аргументира целите на изследването и необходимостта да се изследва ролята на емоциите при моралните разсъждения с добре контролирани стимули. Факторите, които могат да променят моралната преценка са ясно изведени от предходните изследвания. Изолират се няколко основни променливи като физически контакт, неизбежност на смъртта и инструменталност на нанесената вреда и решение от първо или трето лице, които внимателно се манипулират при равни други условия и по възможност вътрегрупово в първите две изследвания от дисертацията. Особено важни за теорията на Greene (2008) са личните дилеми, в които участниците вземат утилитарно решение от първо лице и то се съпоставя с останалите фактори в отделни експериментални условия. Макар емоцията в първите два експеримента да се мери с кожна проводимост, липсва детайлно представяне на предходните изследвания, включително при моралните преценки, което да изснхва как се анализират и интерпретират данните за кожната проводимост. Добро впечатление прави опита да се отчете времето на поява на емоционалната реакция, което е от съществено значение за двупроцесната теория на Greene (2008), според която емоцията предшества отговора и е причина за рационализацията. Експеримент 3 възприема радикално различен подход и индуцира, вместо пасивно да мери емоционалното състояние при моралните разсъждения. Търси се взаимодействие на валентността на емоционалния контекст и негативната емоция, породена от утилитарното решение. Дилемите отново са добре контролирани и са отчетени допълнителни фактори като представност и вина.

КОРЕКТНОСТ ПРИ ЦИТИРАНЕТО НА ПРЕДСТАВИТЕЛЕН БРОЙ АВТОРИ

Цитирани са 145 източника, основно на английски език. Реферирането е коректно и съответно на стандартите. Академичната етика е спазена. Основните изследвания върху моралните преценки и емоциите са внимателно представени и адекватно реферирани. Авторефератът от 48 страници, без цитираната литература, отговаря точно на дисертационното съдържание.

СЪОТВЕТСТВИЕ НА ИЗБРАНАТА МЕТОДОЛОГИЯ И МЕТОДИКА НА ИЗСЛЕДВАНЕ С ПОСТАВЕНАТА ЦЕЛ И ЗАДАЧИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертацията търси подкрепа за ролята на емоциите в моралните разсъждения при добре контролирано съдържание на дилемите. Те са еднотипни, а утилитарното решение е внимателно формулирано, така че да се изследват три значими за моралната преценка фактори като физически контакт, неизбежност на смъртта и инструменталност на нанесената вреда. В първите два експеримента от дисертацията се измерва интензитета на емоционалната реакция чрез кожната проводимост по време на четене на утилитарното решение и по време на отговора за допустимостта му от първо и трето лице. Не става ясно защо се очаква повишение в кожната проводимост като сигнал за емоционално състояние с по-висок интензитет и какво е контролното условие спрямо, което се отчита промяната, за да стигне до заключение за повишение. Има ли корелация между кожната проводимост и оценката за степен на допустимост на утилитарното решение в експеримент 1? Също времената за отговор „допустимо“ и „недопустимо“ са усреднени заедно, а не поотделно, а директният тест на двупроцесната теория би изисквал анализ само на времето за утилитарните отговори (т.е., само на отговорите „да“), защото именно там трябва да бъде подтиснат бързия емоционален отговор. И накрая, не става ясно дали при анализите на кожната проводимост са усреднени всички отговори в дадено условие или отговорите в условието с нелични инструментални дилеми се сравняват отделно веднъж с лични инструментални и веднъж с нелични инцидентни дилеми. Първият подход би довел до неравен брой измервания в сравняваните условия поради невъзможността да се кръстосат напълно всички манипулирани фактори и по-конкретно да се формулират дилеми с инцидентна вреда и физически контакт. Потенциално това може да доведе до разлика в кожната проводимост, която се повишава при разпознаване на познат стимул и така може да обясни докладвания резултат за по-висока кожна проводимост при дилеми без физически контакт, които са повече.

В последния експеримент се изследва ролята на емоциите в моралните разсъждения като предварително се индуцира специфичната по валентност и съдържание емоция (т.е., забавление, отвращение, страх и тъга). Очаква се валентността, а не интензитета на емоцията да промени моралните разсъждения като взаимодействия с емоцията породена от утилитарното решение. И по-конкретно „забавлението“ да погаси, а негативните емоции да засилят допълнително емоцията породена от моралната дилема. Алтернативното обяснение, че емоциите променят кодирането на информацията не намира подкрепа в данните от апаратурата за проследяване на погледа, синхронизирана с процедурата на същинския експеримент. Остава въпроса защо забавлението да

погасява емоцията, щом отвращението и тъгата не добавят нищо, а оценките за вина и представност са стабилни в условията по емоции? Хипотезата за емоциите като информация би предсказала същото, но без да предполага непременно взаимодействие между индуцираното и предизвиканото от утилитарното решение емоционално състояние, тъй като забавлението като положителна емоция би сигнализирило, че всичко е наред и не е необходимо да се преразглежда настоящата/доминиращата умствена стратегия. Така без емоция, породена от моралната дилема могат да се обяснят получените резултати.

НАЛИЧИЕ НА СОБСТВЕН ПРИНОС ПРИ СЪБИРАНЕТО И АНАЛИЗИРАНЕТО НА ЕМПИРИЧНИТЕ ДАННИ

Данните и в трите експеримента изискват тежки и времеемки анализи. Изследванията използват Вiorас за измерване на кожната проводимост и апаратура за проследяване на погледа, чиито калибриране, запис и анализ изискват време. Общо във всички експерименти от този докторат са участвали 431 души. Полученият масив от данни трябва допълнително да се изчисти по различни критерии преди да се анализира. Процедурата по провеждането също е тежка и отнема време, тъй като изследванията са индивидуални, задачите са трудни и изискват мислене. Това е наистина огромен обем от работа, която е свършена в рамките на този докторат.

ПРИНОСИ

Изследването има неоспорими приноси, свързани с внимателният контрол над стимулите по фактори важни за моралните преценки като перспектива от първо и трето лице, физически контакт, неизбежност на смъртта и инструменталност на нанесената вреда. Всички те варират несистематично в предходните изследвания и пречат на еднозначната интерпретация на данните за ролята на емоциите в изследванията, които подкрепят двупроцесната теория за моралната преценка. За целите на този докторат са формулирани три различни завършека на всяка от четирите морални дилеми (вагонетката, лодката, мината, високата сграда), при това съпоставими по дължина и съдържание, което позволява използването им в изследвания с по-прецизно представяне на дилемите като текст и време за експозиция. В изследването с апаратура за проследяване на погледа се вижда, че общото време за четене и фиксациите върху утилитарното решение различават условията с и без физически контакт. Интересно е, че участниците отделят повече внимание на решенията, при които могат да спасят хора като жертват един човек без физически контакт, отколкото с физически контакт. Точно тези решения корелират и с повишена кожна проводимост в първите два експеримента. Така от една страна изследванията в дисертацията подкрепят важността на физическия контакт като фактор при моралните разсъждения в добре контролирани условия, а от друга добавят информация за това как физическият контакт променя когнитивните и физиологични процеси при моралните разсъждения. Това безспорно са важни приноси на дисертацията. Оказва се също, че и неизбежността на смъртта корелира с физиологичната реакция, наред с физическият контакт и следователно предходните данни в подкрепа на двупроцесната теория за моралните преценки трябва да бъдат внимателно преразгледани. В експеримент 3 се изчиства една от критиките към

изследванията върху моралната преценка, според която индуцираните емоции могат да променят кодирането на дилемите, а не самото решение и се репликира ефекта на „забавлението“ върху моралните преценки. Напълно приемам формулираните от докторанта приноси на дисертацията, макар да имам резерви по отношение на теоретичния принос, поради липсата на контролно условие, което да позволява да се говори за повишаване в кожната проводимост въобще. Осъзнавам обаче трудността да се избере добра отправна точка в условията на моралните дилеми и отчитам този недостатък като проблем за повечето изследвания в областта, а не само тези, представени в доктората на Веселина Къдрева.

ВЪЗДЕЙСТВИЕ

Представени са 2 самостоятелни статии на Веселина Къдрева по дисертацията в източници на български език. Това безспорно е добре, защото предствява работата ѝ пред българската психологическа общност и прави по-достъпни за студенти и хора, които не ползват английски език изследваните проблеми върху двупроцесната теория за моралните преценки. Отделно преброих шест статии по темата на доктората в съавторство, от които повечето са в източници на английски език, а две са в списания индексирани в SCOPUS и вече са цитирани от други автори.

ЛИЧНИ КАЧЕСТВА НА АВТОРА

Веселина Къдрева има уникален интердисциплинарен профил, който ѝ позволява да съчетава биология и психология в работата си. Това се вижда и от изследванията в доктората ѝ, в които се анализират физиологични показатели и движения на очите, наред със стандартните за когнитивната психология тип на отговора и RT. Справката в SCOPUS показва вече 15 статии публикувани в списания с импакт фактор, което е огромно постижение за млад изследовател, при това на фона на интензивна преподавателска работа и участие в международни и национални научни и научно-проложни проекти. Това далеч надхвърля минималните изисквания към образователната и научна степен доктор, показва високи лични стандарти на кандидата за докторска степен и обещава силна изследователска работа. По мои наблюдения все повече и по-добри студенти търсят работа с Веселина Къдрева, което също говори за качествата ѝ като преподавател, изследовател, но и човек. Като колега тя е сърдечна и искрена, което я прави предпочитан партньор за съвместна работа и прекрасен приятел.

МНЕНИЯ, ПРЕПОРЪКИ И БЕЛЕЖКИ

Отправила съм своите конкретни забележки и коментари в текста на тази рецензия, а конкретните ми препоръки към тази работа в бъдеще са:

- Да се намери контролно условие за експериментите с физиологични показатели;
- Да се опростят дизайните, така че да има повече измервания добре балансирани между условията;

- Да се планира пререгистрирано изследване с предварително изчислен обем на извадката, в което да се търсят по-силни ефекти, особено при индикаторите за емоции;
- Да се потърсят обяснения на получените резултати извън двупроцесната теория. На този етап, такива липсват поне на две места в тезата, а именно при интерпретация на повишената кожна проводимост в условието без физически контакт и при влиянието на емоцията „забавление“.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проведени са 3 трудоемки изследвания с добре премислени и контролирани описания на морални дилеми. Дисертацията се фокусира върху ролята на емоциите в двупроцесната теория за моралните преценки и добавя нови щрихи към разбирането на моралните разсъждения, но и към методологията на изследването им.

Предлагам на уважаемите колеги от научното жури да присъдим образователната и научната степен „Доктор“ на Веселина Христова Къдрева за дисертацията ѝ на тема „Морална преценка и емоции: изследвания с помощта на био-показатели“.

Дата: 7.08.2023

Подпис

(доц. д-р Пенка Христова)